

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94(477.51)

Ігор Кондратьєв

РАДУТЬЄ – РАДУТОВЩИНА – РАДУЛЬ (або скільки років Радулю)

У статті розглядаються основні причини появи топонімів Радутьє-Радутовщина-Радуль. Уточнюється час першої письмової згадки про поселення, заперечується теза про заснування села російськими старообрядцями. Названі перші володарі Радульщини – шляхтичі Любецького старства Заріцькі.

Ключові слова: село, 1708 р., Радутовщина, Любецька округа.

На думку упорядників енциклопедичного довідника “Чернігівщина”, першими поселенцями у селі наприкінці XVII ст. були старовіри – вихідці з центральної Росії¹. За даними, наведеними у „Истории городов и сел УССР: Черниговская область”, заснований російськими старообрядцями Радуль відомий уже з другої половини XVII ст.² Цієї ж точки зору дотримується й дослідник А. Піддубний, вказуючи, що у 2008 р. село відзначило своє трьохсотріччя, адже саме на 1708 р. припадає перша писемна згадка про нього³. Але чи були першими поселенцями села саме старовіри? Та скільки насправді років Радулю?

Безперечно, що топонім Радуль давній, ще давньоруський, а його поява пов’язана з однойменним озером чи болотом. Ще на початку XX ст. біля села було озеро Радутьє, від якого, на думку дослідників-краєзнавців, і пішла назва поселення⁴. Як зазначає А.Піддубний, назва села походить від давно зарослого озера “Радуль” або “Радутьє”, яке було розташоване між західною околицею селища та Дніпром⁵.

Але у XVI – XVII ст. це поселення мало й назву Радутовщина, а перша писемна згадка про Радутовщину належить до 1568 р. Наявність у назві суфіксу *-щина* дозволяє нам віднести появу села до XIV – XV ст., адже цей суфікс свідчить про патронімічний характер назви поселення, тобто ним володіли ще з діда-прадіда.

У XV – XVII ст. Радутовщина входила до складу Любецької округи: у 1471-1569 рр. – волості, а з 1569 до 1649 рр. – старства Київського воєводства. З Любецьким замком, як центром військової організації краю, було пов’язано близько 300 шляхетських родів, десять поколінь яких мешкали у навколишніх селах, отже, не дивно, що володарями Радутовщини були шляхтичі Любецького старства⁶.

Село виникло на Юшковській (Юрковській?) землі, яка включала до себе Радутовський та Зарецький острови. Зарецький (тобто той, що за річкою) “остров” знаходився на Правобережжі Дніпра, навпроти Радуля. Цікаво, що „островами” називали окремо розташовані земельні ділянки, традиція ця, вочевидь, ще давньоруська⁷.

Довгий час Радуль належав родині любецьких шляхтичів Зарецьких (Зарецьких-Зенковичів)⁸. У привілеї 26 червня 1568 р. Сигізмунда II Августа родині шляхтичів Зарецьких йшлося про більш давнє королівське пожалування Сигізмунда I (1506-1548 рр.). „Фундатором” цього роду можна вважати Миколу Зарецького, „польского” шляхтича, „ротмистра у войску Литовському”, якому Сигізмунд I, „упревелевавши клейнотом, шляхетство надав, герб и разные недвижимые име-

© Кондратьєв Ігор Вікторович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.

ния”. Микола Зарецький, за родинною легендою, особисто отримав від Сигізмунда I герб Сліповрон та перстень з цим гербом⁹.

Правда, околична шляхта почала записуватись до польських гербових братств лише після 1569 р., тому важко сказати, чи справді Зарецький отримав герб від короля, але факт існування подібної родинної легенди становить неабиякий інтерес. Ми не знаємо, які землі отримали Зарецькі від Сигізмунда I, але відомо, що ця родина володіла багатьма маєтками. Зокрема, Сигізмунд II Август затвердив за ними частину Юшковської землі, Сигізмунд III надав їм частину с.Пушкарі та підтвердив права на володіння Юшковською землею з „островами” Зарецькими та Радутівськими (с.Радуль)¹⁰.

На думку польського історика О.Яблоновського, родина Зарецьких здобула нобілітацію за королювання Сигізмунда III, коли королівський привілей отримав Зенько Семенович Нахиба, вже діти якого стали називати себе Зарецькими-Зеньковичами. Серед землеволодінь цієї родини історик згадував „острови” Зарецький та Радутівський. Зеньку Нахибі належало „право вечне” на Юркове (Юшковське) „урочище”, острів Чавлінки, Нерадзичі (Неданчичі?), Раділовщину (тобто Радульщину) та Боябузи. Любецькі зем'яни Йозеф та Олексій Марковичі Зарецькі отримали від Сигізмунда III частину Заровського (Зарецького) острова, згодом вони докупили половину Черніківського лужка¹¹.

Зенько Семенович Нахиба згаданий у матеріалах королівської люстрації Любецького старства 1615-1616 рр. та 1622 р., зокрема, як посесор Радутівського „острова”, з якого був зобов'язаний нести військову службу (виставляв на службу 1 вершника)¹².

За матеріалами королівської люстрації Любецького старства 1636 р., шляхетні Логвин Карпович, Орефа та Ілля Зеньковичі-Зарецькі володіли Юшковською „пашнею” біля с. Бельджичі (Більдухи) з островами Чавлінським, Нерадзинським, Радульським, Богушським та Зарецьким. На ці маєтності вони пред'явили ревізорам привілей Сигізмунда III та Владислава IV (від 21 квітня 1635 р.), згідно з якими вони зобов'язувалися нести військову службу. Поруч з маєтностями вищезгаданих шляхтичів розташовувалися володіння Орефи Зарецького, який пред'явив ревізорам привілей Сигізмунда II Августа, наданий 26 липня 1568 р. у Гродно, та привілей Владислава IV від 4 квітня 1635 р. Окрім цього, Орефа Зарецький володів Заостровським озером у Осоричах (с. Асаревичі), яке він отримав як посаг за дружиною Регіною Болотович¹³. 1641 р. серед шляхетних „делiatorів”, що скаржились на любецького старосту Мартина Калиновського, зустрічаємо Орефу Зеньковича-Зарецького. 1647 р. Мартин Калиновський незаконно позбавив Лукаша Зарецького шляхетства¹⁴.

Представники цього роду взяли активну участь у Національній революції українського народу середини XVII ст. Серед шляхти, вписаної у 1649 р. до реєстру Війська Запорозького, були як представники родини Зеньковичів, так і Данило та Омелян Зарецькі. Серед козаків Чернігівського та Ніжинського полків зустрічаємо самого Орефу Зарецького та його синів – Андрія та Івана (Яноша)¹⁶.

У 1711 р. Мартин Зарецький продав П.Полуботку ґрунт біля озера Радуль, який належав Зарецьким „передед з передеда” й на якому Полуботок осаджує слободу Радуль¹⁷. Під час проведення Генерального слідства про маєтності 1729-1731 рр. Яків та Андрій Полуботки називали с. Радуль слободою, осадженою П.Полуботком на „купованих землях”¹⁸. Відомо, що натоді Мартин Зарецький володів землями біля с. Новосілки (поруч з маєтностями любецького сотника Івана Савича і козаків Левоненків), у тому ж 1711 р. він продає „отчистий и дедизний” ґрунт біля с. Лопатнівці (Лопатні) на Дніпрі, та ще якийсь ґрунт між Дніпром та озерами Радуль й Блізниця, що також належав Зарецьким „передед з передеда”¹⁹.

До 1744 р. Пелагея Іллівна Зарецька (Зарицьковна) продала Омеляну Красковському Бакаївську (Бокіївську?) частину „дедьковського” Зарецьковського ґрунту. Залишок землі вона відписує П'ятницькій церкві Любеча, де заповідає поховати себе після смерті. У тому ж році Зарецьківська сіножать, раніше продана Крас-

ковським, була перепродана останніми любецькому сотнику Івану Савичу²⁰.

Родина козаків Зарецьких-Зеньковичів досить довгий час (з 1805 р.) доводила свої права на російське дворянство. У 1822 р. Стефан Зарецький-Зенькович вказував своїм пращуром «ротмістра у війську Литовському» Зарецького-Зеньковича. Серед інших документів до дворянської депутатської комісії був представлений привілей Владислава IV 1641 р. Серед своїх пращурів показники зазначали любецького сотника Ємова Зарецького (1759-1763 рр.)²¹. Родина Зарецьких-Зеньковичів користувалась двома гербами – Сліповрон та Зеневиц²².

З кінця XVII ст. у Радулі почали селитися старообрядці, саме тому історики помилково пов'язують появу цього села виключно з оселеннями цих утікачів з Росії. Хоча, беззаперечно, що з XVIII ст. саме вони формують соціальне «обличчя» села. У 1715 р. радულські старовіри отримали від Петра I право на самоврядування за умови сплати податків²³. Цікаво, що у другій половині XVII – XVIII ст. у Радулі був один із 38 козацьких спостережних пунктів («форпостов») – Радулський, який охороняв міждержавний кордон з Великим князівством Литовським²⁴. Село Радуль у XIX ст., як і більшість колишніх полуботківських земель, належало родині Милорадовичів²⁵.

Приємно відзначати свята. Ледь відгомніло 300-річчя Радуля, а вже у 2018 р. його мешканці мають змогу відсвяткувати 450 років першої писемної згадки про свою малу Батьківщину.

1. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За редакцією А.В.Кудрицького. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1990. – С.692.

2. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. – К.: Институт истории АН УССР; Глав. ред. Украинской Советской энциклопедии, 1983. – С.605.

3. Поддубний А. Про походження назви селища Радуль // Сіверянський літопис. – 2008. – №6. – С.77.

4. Звідки походить назва вашого села? // Історико-дослідницький альманах «Кразнавство» / Ред. С.Горобець. – Вип.10. – Чернігів, 2005. – С. 18.

5. Поддубний А. Про походження назви селища Радуль... – С.77.

6. Кондратьев І.В. Нова «стара» еліта Гетьманщини // Чернігівщина incognita. – Чернігів, 2004. – С.65-72.

7. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. У 2-х т. / Ред. колегія: Л.Л.Гумецька (голова) та ін. – Т.2. / Ред. тому: Л.Л. Гумецька (голова) та І.М. Керницька. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 99; Толочко О. Замітки з історичної топографії домонгольського Києва // Київська старовина. – 2000. – №6. – С.166-169.

8. Можливо, що Зарецькі-Зеньковичі походили з Волині із зубожілої родини панів Зарецьких. Своє прізвище вони отримали від назви с.Зарецьке. Наприкінці XVI ст. вони ще володіють якоюсь землею на Волині, бо під 1592 р. зафіксований возний Луцького замку Іван Зарецький. Серед луцької канцелярської молоді 30-х рр. XVII ст. бачимо Миколу Зарецького. У тарифі подимному 1629 р. Зарецькі згадуються серед служилої шляхти Степанської волості, на колишніх землях князів Острозьких. Йосип Зарецький скоріше всього був нащадком однієї з гілок цього роду, бо ми досить часто зустрічаємо вихідців з Волині на Київщині. Див.: Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – С.187.

9. Державний архів Чернігівської області (далі. – ДАЧО). – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк. 1, 11, 40-41; Спр.395. – Арк.14-14 зв., 48 зв.

10. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewsczyzn ziem Ruskich: Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – T.V. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – S. 124, 207.

11. Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzyledem Geograficzno-statystycznym. Tom XI. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw). Dlas III / Zrodla dziejowe. – T.XXII. – Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1897. – S.639; Jablonowski A.W. Pisma. T.III. Ukraina. – Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni E.Wende i S-ka, 1911. – S.34; Милорадович Г.А. Любеч в XVIII веке // Черниговские губерские ведомости. – 1896. – №883. – Часть неофициальная. – С.2; ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.1.

12. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych...– S.89, 124.

13. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych...– S. 206-207.

14. ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.40-41.
15. Липинський В. Участь шляхти у великому повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького / Твори. – Т.ІІ. – Філадельфія: СЕДІ, 1980. – С.453.
16. Липинський В. Участь шляхти... – С. 115, 453, 556, 561.
17. Константинович Н. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Дополнения. Вып.ІV. – Чернигов: Губернская типография, 1885. – С.10; Акты фамилии Полуботок с 1669-1734 г. (Из архива графа Г.Милорадовича). – Чернигов: Типография Губ. правления, 1889. –С.32-33.
18. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729-1730 гг. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1908. – С.49-50, 63, 160; Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Вып.1. – Чернигов: Губернская типография, 1866. – С.54.
19. Акты фамилии Полуботок с 1669-1734 г. (Из архива графа Милорадовича)... – С.32-33.
20. Центральний державний історичний архів України у м.Києві. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.269, 270, 274 зв.
21. ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.1-5.
22. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – К.: “Либідь”, 1993. – С.60.
23. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник... – С.692.
24. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. Изд. М.Судиенко. Ч.1-2. – К.: Университетская типография, 1851. – С.204-205.
25. Любецкий архив графа Милорадовича (под редакцией А.Лазаревского). – Вып.1. – К.: Типография имп. университета Св. Владимира Н.Т.Корчак-Новицкого, 1898. – С.202-205.

В статъе рассматриваются основные причины появления топонимов Радутъе – Радутовщина – Радуль. Уточняется время первого письменного упоминания о поселении, опровергается тезис об основании села российскими старообрядцами. Названы первые владельцы Радульщины – шляхтичи Любецкого староства Зарецкие.

The article covers the main reasons for the emergence of toponyms Radutie – Radutovschina – Radul. It specifies the time of the first written mentioning of the settlement, disproves the thesis on the establishment of the settlement by Russian Old Believers, mentions the first owners of Radulschina – Zaretskie, the gentry of Lubech starostvo.

